

Leszek Zugaj

HISTORIA JEDLNI-LETNISKA

Lublin 2021

POCZĄTKI MIEJSCOWOŚCI

W odległych wiekach obszar, na którym dziś położona jest Jedlnia-Letnisko, stanowił niezamieszkałe peryferie dwóch rozległych wsi królewskich; Jedlni¹ i Piotrowic². Ich początki sięgają jeszcze średniowiecza³. Granicę między tymi miejscowościami wyznaczała rzeka Gzówka, dziś biegnąca północnym krańcem Jedlni-Letniska.

Najbliższą osadą był niewielki młyn o nazwie *Siczki* (dziś Siczek⁴). Koło młyńskie poruszane było spiętrzoną wodą rzeki Gzówki.

W przeważającej części grunty miejscowości Jedlnia-Letnisko stanowiły niegdyś część obszaru folwarku (majątku) dworskiego Piotrowice. Tak zwany *Folwark Piotrowski* w miejscu współczesnej miejscowości jest doskonale widoczny na mapie Królestw Polskiego z 1839 roku. Dużą część folwarku Piotrowice zajmowały lasy.

W pierwszej połowie XIX wieku na wschodnich krańcach majątku Piotrowice powstała niewielka kolonia zwana Hutą Piotrowską lub Nową Kolonią, a w późniejszym czasie przyjęła się nazwa Aleksandrów⁵.

Fragment Topograficznej Karty Królestwa Polskiego z 1839 roku. Kolorem niebieskim zaznaczono przypuszczalny obszar współczesnej Jedlni-Letniska.

Początki obecnej miejscowości Jedlnia-Letnisko wiążą się z rozstrzygnięciem władz Komitetu Ministrów Cesarstwa Rosyjskiego w Petersburgu z 1875 roku o budowie linii kolejowej z Iwanogrodu (Dęblina) do Dąbrowy (Górnicej) na Śląsku. Linia kolejowa miała przebiegać między innymi przez Radom. Realizację inwestycji powierzono Towarzystwu Drogi Żelaznej Iwanogrodzko-Dąbrowskiej. Rozpoczęto prace planistyczne, wykup gruntów

¹ Dziś w gminie Pionki.

² Dziś wieś w gminie Jedlnia-Letnisko.

³ *Województwo sandomierskie w drugiej połowie XVI wieku, mapy*, Warszawa 1993, mapy.

⁴ Współcześnie w gminie Jedlnia-Letnisko.

⁵ Dziś wieś w gminie Jedlnia-Letnisko.

i budowę. Na odcinku między Iwanogrodem (Dęblinem) a Radomiem ustalono dwie stacje kolejowe. Jedną nazwano „Garbatką” od nazwy najbliższej wsi, drugą natomiast „Jedlnia” od nazwy położonej kilka kilometrów dalej wsi Jedlnia (w ówczesnym powiecie kozienickim)⁶.

Ta decyzja budziła kontrowersje. „Kurier Warszawski” relacjonował: *Pierwsza [stacja Garbatka] jest odległą do wsi tegoż nazwiska około wiorsty drogi, druga zaś leżeć ma o całe cztery wiorsty odległości od wioski Jedlnia. Do tego stacja Jedlnia znajdować się będzie w powiecie radomskim, podczas gdy Jedlnia leży w powiecie kozienickim. Stąd przewidują nawet potrzebę zmiany jej nazwiska, tym bardziej, iż miejscowość, w której staną budynki stacyjne, zwie się Aleksandrów. (...) Budowa wszystkich stacji ledwie się zaczęła. Na Jedlni i Garbatce wznoszą się z okrągłaków, w stylu chat ruskich, drewniane budynki służbowe, a pod murowane stacje miano dopiero w początku bieżącego tygodnia kłaść fundamenty. W ogóle wszystkie stacje będą murowane, budynki zaś mieszkalne i służbowe, oprócz pierwszorzędnych stacji, drewniane*⁷.

Prawdopodobnie zrezygnowano z nazwy Aleksandrów z uwagi na nazwę innego przystanku kolejowego; Nowa Aleksandria, tak ówczesnie zwano Puławy (na podstawie carskich dekretów). Dwa podobnie brzmiące przystanki kolejowe nie odległe od siebie mogły mylić podróżnych. Stąd też przyjęto już na stałe nazwę Jedlnia.

Pierwszy odcinek z Iwanogrodu, przez Radom do Kielc oddano do użytku w 1883 roku. Była to pierwsza przełomowa data dla współczesnej Jedlni-Letniska⁸.

Jak napisano wyżej budynki kolejowe ustalono w kolonii Aleksandrów, która należała do gminy Gzowice w powiecie radomskim. Pobliska wieś Jedlnia należała już do gminy Jedlnia w powiecie kozienickim.

Decyzja rządu carskiego i następnie budowniczych *Drogi Żelaznej Iwanogrodzko-Dąbrowskiej* przyczyniła się zdecydowanie do powstania współczesnej Jedlni-Letniska. Ówczesna kolej była najszybszym i najtańszym sposobem podróżowania. Umiejscowienie stacji kolejowej powodowało często bardzo szybki rozwój danej miejscowości. Była to tendencja w całym ówczesnym Królestwie Polskim. Z takich małych stacji kolejowych wyrosły duże miejscowości, które z czasem stały się niekiedy miastami. Są to na przykład słynne Kolutki pod Łodzią, Szepietowo w województwie podlaskim, Łapy także w województwie podlaskim czy Skarżysko-Kamienna w województwie świętokrzyskim (dziś miasto powiatowe). Wszystkie powyższe miejscowości zawdzięczają swój rozwój właśnie budowie kolei jeszcze w okresie zaborów.

⁶ Magdalena Wilczek-Karczewska, *Rozwój kolei żelaznych na ziemiach polskich w ujęciu historycznoprawnym*, „Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny”, 2015, nr 1.

⁷ *Kurier Warszawski*, 1883, nr 216, s. 2.

⁸ Magdalena Wilczek-Karczewska, *Rozwój kolei żelaznych na ziemiach polskich w ujęciu historycznoprawnym*, „Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny”, 2015, nr 1.

Stacja Jedlnia na mapie powiatu radomskiego z 1907 roku

Początki współczesnej Jedlni-Letniska były podobnie skromne jak wyżej opisanych miejscowości. Miejscowa stacja kolejowa powstała w okolicy mało zaludnionej. Trudno dociec czym kierowali się projektanci linii kolejowej ustalając przystanek niemal w szczerym polu. Dla administracji kolejowej istniał problem obsadzenia stacji Jedlni, bowiem nikt nie chciał tu pracować. Obsługa przystanku kolejowego w wolnych chwilach nie miała żadnych rozrywek. Stało się to nawet tematem żartów prasy w końcu XIX wieku⁹.

⁹ *Kolce*- tygodnik humorystyczno-satyryczny ilustrowany, 1891, nr 14, s. 7.

7. Droga żelazna Iwangrodzko-Dąbrowska.

a) Iwangród—Dąbrowa.

Odległość od W arszawy	NAZWA STACYI	Nr. 1 Pocztowy I, II i III kl.		Nr. 3 Osobowy I, II i III kl.	
		Czas Petersb.	Czas Warsz.	Czas Petersb.	Czas Warsz.
		Godziny i minuty			
	(z Kowla do Iwangr. (z Mławy) przyc. (z Łukowa)	7 04	6 27	10 52	10 15
		12 04	11 27	11 10	10 33
		7 06	6 29	—	—
—	z Iwangr. pass. (buf.) odchod.	12 47	12 10	11 52	11 15
1	z Iwangr. towar „	—	—	—	—
19,2	z Garbatki „	1 28	12 51	12 30	11 53
40,7	z Jedlnia „	2 15	1 38	1 11	12 34
53	do Radomia (buf.) przychodzi	2 40	2 03	1 33	12 56
—	z Radomia odchodzi	2 55	2 18	1 41	1 04
73,7	z Jastrzębia „	3 48	3 11	2 21	1 44
90,9	do Bzina (buf.) przychodzi	4 28	3 51	2 52	2 15
	do Bzina (z Koluszek) przyc.	—	—	2 02	1 25
	(z Ostrowca)	—	—	2 17	1 40
	z Bzina (do Koluszek) odch.	—	—	3 12	2 35
	(z Ostrowca)	—	—	3 22	2 45
—	z Bzina odchodzi	4 43	4 06	3 32	2 55
99,2	z Suehedniowa „	5 08	4 31	3 52	3 15
117,	z Zagnańska „	5 55	5 18	4 31	3 54
132,3	do Kiele przychodzi	6 31	5 54	5 2	4 25
—	z Kiele odchodzi	6 51	6 14	5 22	4 45
151,1	z Chęcín „	7 41	7 04	6 03	5 26
173,5	z Jędrzejowa „	8 42	8 05	6 51	6 14
191,9	z Sędziszewa „	9 38	9 01	7 38	7 01
214,7	z Miechowa „	10 37	10 00	8 27	7 50
228,3	z Woibroma „	11 13	10 36	8 57	8 20
249,6	z Olkusza „	12 7	11 30	9 43	9 06

Fragment Przewodnika dla podróżnych po drogach żelaznych w Królestwie Polskim, Warszawa 1885, s. 203.

Wiele zmieniło się w rejonie stacji Jedlnia w ostatnich latach XIX stulecia. Ówczesne Królestwo Polskie pod zaborem rosyjskim rozwijało się całkiem dynamicznie. W miastach powstawała klasa średnia, która wywodziła się z urzędników, przedsiębiorców, rzemieślników. Modnym stało się posiadanie domu za miastem. Ówczesna zabudowa miejska była bardzo ciasna, kamienice często zawilgocone, co powodowało choroby płuc. Powszechnie szukano miejsc ze zdrowym klimatem. W miarę rozwoju kolei te miejsca mogły być już nieco oddalone od miast. Wokół wszystkich większych ośrodków miejskich w Królestwie Polskim, w okresie przełomu XIX i XX wieku, powstawały tak zwane letniska. Na przykład wokół Warszawy wyrastały w tym czasie podmiejskie osiedla letniskowe: Anin, Otwock, Miedzeszyn, Radość i inne zabudowane obiektami w stylu świdermajer – były to drewniane, bogato zdobione drewniane wille z werandami.

Nie inaczej musiało być także w rejonie Radomia. W 1897 lub 1898 roku okolicami stacji Jedlnia zainteresowali się dr Ludwik Żerański (lekarz kolejowy), dr Zygmunt Płużański oraz inne osoby z elit Radomia. W tym czasie parcelowano majątek dworski Piotrowice, którego grunty bezpośrednio sąsiadowały z przystankiem kolejowym Jedlnia. Prawdopodobnie pod przewodnictwem Żerańskiego i Płużańskiego powstało stowarzyszenie lub spółka do zakupu części parcelowanych gruntów folwarcznych (co było często praktykowane¹⁰). Grunty z przeznaczeniem letniskowym wokół pierwszej stacji kolejowej za Radomiem okazały się świetnym pomysłem i zyskową inwestycją.

W 1898 roku notarialnie wydzielono z folwarku Piotrowice nowe obręby – majątki: Mokrzec-Swoboda¹¹, Michalinów¹², Palusinek¹³ i obręb leśny Tosin¹⁴.

Nie padła ówczesnie nazwa Jedlnia-Letniska, jednak datę 1898 można uważać za właściwy początek dzisiejszej Jedlni-Letniska. W pobliżu pewne grunty otrzymali także mieszkańcy Piotrowic w ramach likwidacji serwitutów – wspólnych obszarów leśnych i pastwisk dworu i wspólnoty wiejskiej. Były to tak zwane „dodatki”¹⁵, które „przyłączyły się” do powstającego letniska. Prawdopodobnie dołączono także część kolonii Aleksandrów. W ten sposób na przełomie XIX i XX wieku powstał obszar na którym później powstała Jedlnia-Letnisko.

Po 1898 roku wyżej opisane obręby (majątki) dzielono na mniejsze działki budowlane, wytyczano pierwsze ulice. Działo się to dość spontanicznie. Nikt ściśle nie planował rozwoju urbanistycznego. Rozpoczęto budowę domów, drewnianych wili letniskowych. Proces ten rozciągnięty był na wiele lat. Z okolicznych majątków ziemskich dołączano kolejne parcele. Ten dość chaotyczny rozwój spowodował, że układ urbanistyczny Jedlni-Letniska nie przypomina typowego miasta ani też wsi, w których dominują ulicówki i rzędówki. Centralnym punktem w Jedlni-Letnisku jest stacja kolejowa, ponieważ wokół stacji powstało letnisko.

Z uwagi na to, że była to miejscowość wypoczynkowa mieszkańcy dbali o nasadzenia drzew, głównie sosen i brzoź. Dawało to niepowtarzalny klimat miasta-ogrodu tak różny od sąsiednich wsi chłopskich.

¹⁰ Tani Kurier Warszawski, 1905, nr 3, s. 4.

¹¹ AP Radom, Hipoteka powiatowa radomska, księga hipoteczna dóbr Mokrzec Swoboda.

¹² AP Radom, Hipoteka powiatowa radomska, księga hipoteczna dóbr Michalinów.

¹³ AP Radom, Hipoteka powiatowa radomska, księga hipoteczna dóbr Palusinek.

¹⁴ AP Radom, Hipoteka powiatowa radomska, księga hipoteczna dóbr Tosin.

¹⁵ <http://www.jozef.info.pl/historia.html>

Z czasem podział na różne części (Mokrzec-Swoboda, Michalinów itd.) zacierał się, niekiedy zwano nową osadę Mokrzec, jednak od początku XX wieku przyjęła się jedna, zbiorcza nazwa „Jedlnia” od nazwy miejscowej stacji kolejowej. Z uwagi na to, że zabudowa miała typowo letniskowy charakter oraz dla odróżnienia od pobliskiej wsi o tej nazwie, wytworzyła się nazwa „Jedlnia-Letnisko” (niekiedy pisana jako „Jedlnia Letnisko”). Miejscowość ta administracyjnie nadal stanowiła część wsi Piotrowice.

Posiadanie willei w Jedlni-Letnisku stało się popularne wśród elit radomskich. Prawdopodobnie niektórzy z nich postawili ówczesni radomscy „deweloperzy”. Faktem jest, że w początkach XX wieku w Jedlni-Letnisku stały już pierwsze okazałe zabudowania. Świadczy o tym ogłoszenie, które ukazało się w prasie w 1904 roku: *Willa do sprzedania w odległości ¼ wiorsty od stacji Jedlnia, kolei iwanogrodzko-dąbrowskiej, w miejscowości suchej i lesistej, przy rzeczce, ogród owocowy i warzywny, łazienka. Całość 6 mórg. Wiadomość: Radom, E. Kosiński, biuro budowlane*¹⁶.

Według danych z 1906 roku w letnisku Jedlnia: *jest willei okazałych 30, a liczba letników wynosi z górą 200*¹⁷. Brak informacji o pierwszych sklepach czy restauracjach, jednak te musiały powstać z uwagi na wzrastającą liczbę wypoczywających (tak zwanych letników). Zaopatrzeniem zajmowały się także sąsiednie wsie, co przynosiło dodatkowe dochody.

Lata 1905-1907 to czas wydarzeń rewolucyjnych w całym Imperium Rosyjskim. Stacja kolejowa Jedlnia była świadkiem dramatycznych wydarzeń. Niekiedy dochodziło do napadów z bronią w rękę i z tego powodu bazował tutaj niewielki oddział żandarmerii¹⁸. W 1907 roku prasa donosiła nawet o podłożeniu miny pod mostem kolejowym w rejonie miejscowej stacji¹⁹.

Mimo wszystko letnisko rozwijało się. Przybywało stałych mieszkańców, pojawiały się też grupy turystów, głównie w letnie weekendy. W niedziele pojawiał się problem uczestnictwa we mszy świętej. Najbliższe ośrodki parafialne znajdowały się w Radomiu i Jedlni oddalonych o kilka kilometrów. Wśród mieszkańców i bywalców letniska powstała myśl wybudowania kaplicy. Do inicjatorów zalicza się: Franciszka Hertla, Karola Wickenhagena (co ciekawe protestanta), Zygmunta Płużańskiego, Ludwik Żerański, Aleksander Sobecki i Czesław Golczewski. Niewielką kaplicę w stylu gotyckim zaprojektował radomski architekt A. Załuski. Projekt zatwierdził Rząd Gubernialny Radomski w dniu 3 czerwca 1905 roku. Budowę ukończono latem 1906 roku. Była to filia parafii farnej (św. Jana) w Radomiu. W dniu 22 lipca 1906 roku nastąpiło uroczyste poświęcenie kaplicy i przekazano ją wiernym. Wezwaniem kaplicy było Wniebowzięcie N.M.P. świętem miejscowej społeczności katolickiej stał się dzień 15 sierpnia²⁰.

Za twórcę Jedlni-Letniska uważa się dra Ludwika Żerańskiego (lekarza kolei iwanogrodzko-dąbrowskiej), inicjatora przedsięwzięcia założenia letniska i budowy kaplicy. Niestety Żerański nie doczekał pełnego rozkwitu powstającej miejscowości. Zmarł latem 1905 roku w Radomiu w wieku 56 lat. Cieszył się powszechnym szacunkiem mieszkańców Radomia a zwłaszcza kolejarzy²¹.

¹⁶ „Kurier Warszawski”, 1904, s. 208, s. 12.

¹⁷ „Kurier Warszawski”, 1906, nr 203, s. 4.

¹⁸ „Goniec Poranny”, 1907, nr 222, s. 3.

¹⁹ „Kurier Polski”, 1906, nr 5, s. 1.

²⁰ <http://www.jozef.info.pl/historia.html>

²¹ „Słowo”, 1905, nr 195, s. 3.

Zamysł doktora Żerańskiego spełnił się. Elity radomskie upodobały sobie Jedlnię-Letnisko. Na przykład w 1908 roku odbył się w miejscowej kaplicy ślub cenionego artysty-rzeźbiarza z Radomia i pedagoga Stanisława Chrzanowskiego²². O Jedlni-Letnisku pisano nawet wiersze²³:

Jedlnia.

(Obrazek z letniska).

Cisza wieczorna. Pogoda sprzyja.
(Piękna pogoda „babskiego lata“)
Księżyc się w górę powoli wzbija
I srebrnym blaskiem wszystko oplata.
 Wśród takiej ciszy na brzegu boru,
 Który mała rzeka przecina —
 Zdała od ludzi — ich rozhoworu
 Zostać jej wiernym on się zaklina.
Ona współczując lubego męce,
W fali uniesień wnet tonie,
Białe ku niemu wyciąga ręce
.. już go pięści na łonie.

Ogień miłości, jak wartka fala,
Niesie kochanków za światy,
Tam im rozkoszą wspólną pozwala
Szczęścia wiecznego rwać kwiaty.
Marzeń się sunie nici wrzeczono,
Choć północ, zda się, już blizka,
Ani pojmują, że ich śledzono...
Że mąż się skrada z urwiska!..
 Kiedy finału wielkiej miłości
 Wspólnie obchodzą już gody,
 „Tamten“ niecnota z za pochyłości
 Wiadrem oblewa ich wody..
Ogień zamiera, a widmo trwogi
Niemy przestachem przeraża,
Kochanek ufny w młode swe nogi
Mknie po przez rowy — nie zważa.—
 Jak zapalczywy nemrod w pogoni
 Za swą ofiarą szaleje,
 Tak oszukany *lubego* goni
 I laską grubą go „leje“.
I długo pono tak pogoń trwała,
W której *lubego* mąż „chłodził“,
Lecz rów głęboki, który przeskoczył.
Dalszej pogoni przeszkodził.
 Wkrótce zdyszany i nasrożony
 Mąż do dom wraca z pod jaru,
 A co tam było, co rzekł do żony,
 To tajemnica ich buduaru...

Okres I wojny światowej spowodował pewien regres w rozwoju miejscowości. Wille mieszkańców Radomia opustoszały. Posadzone w okolicy drzewka sosnowe i brzozowe były niszczone przez okolicznych mieszkańców. Przekazywano nawet, że z miejscowych brzoź chłopcy zaczęli wyrabiać miotły²⁴. Był to jednak okres przejściowy, dobre dni Jedlni-Letniska dopiero się zaczynały.

²² „Nowa Gazeta”, 1908, nr 401, s. 3.

²³ „Kolce”, 1911, nr 39.

²⁴ „Goniec Wieczorny”, 1915 nr 640, s. 3.

LATA 1918-1939

Zakończenie I wojny światowej przyniosło długo upragnione odzyskanie niepodległości. Pierwszym latom towarzyszył kryzys gospodarczy. Nie zatrzymywało to jednak rozwoju Jedlni-Letniska. Powstawały kolejne wille, przybywało mieszkańców i letników. Miejsce społeczność katolicka rozrastała się i 28 kwietnia 1921 roku władze diecezji sandomierskiej podjęły decyzję o powołaniu samodzielnej parafii w Letniku-Jedlni. Pierwszym proboszczem został ks. Władysław Korpikiewicz²⁵.

Nowy proboszcz rozpoczął staranie o rozbudowę kościoła parafialnego. W 1923 roku parafianie uchwalili rozbudowę dotychczasowej świątyni. Należało poszerzyć grunt kościelny. W tym okresie wielką pomoc materialną i życzliwość okazał Marian Kaliszczak – prezes Sądu Okręgowego w Radomiu. Kamień węgielny poświęcono 28 września 1924 roku. Prace budowlane trwały do 1929 roku. W tymże roku oddano ją do użytku²⁶, służy ona wiernym do tej pory. Obecnie parafia w Jedlni-Letniku nosi wezwanie Opieki Św. Józefa. Należy do dekanatu Radom Północ w diecezji radomskiej²⁷.

Administracyjnie tuż po I wojnie światowej Jedlnia-Letnisko nadal stanowiła część gromady (sołectwa) Piotrowice oraz częściowo Aleksandrowa w gminie Gzowice. Z tego powodu trudno ocenić liczbę mieszkańców czy też liczbę domów. Spis powszechny z 1921 roku wykazuje w Piotrowicach w sumie 83 domy i 529 mieszkańców, prawdopodobnie większość z nich to byli mieszkańcy Jedlni-Letniska. Należy podkreślić, że Piotrowice (wraz z jej częścią Jedlnią-Letniskiem) stanowiły jedną z największych miejscowości gminy²⁸

Przykład plakatu z okresu międzywojennego (ze zbiorów Biblioteki Polona)

²⁵ <http://www.jozef.info.pl/historia.html>

²⁶ <http://www.jozef.info.pl/historia.html>

²⁷ <http://www.jozef.info.pl/historia.html>

²⁸ *Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej*, nakładem GUS, Warszawa 1925, województwo kieleckie, powiat radomski, s. 109.

NA CELE KULTUR.-OSWIATOWE ZWIĄZKU STRZELECKIEGO W RADOMIU.

DNIA 1 SIERPNI 1926 ROKU

ODBEDZIE SIĘ W JEDLNI

PIERWSZA WIELKA ZABAWA STRZELECKA

z niezwykle urozmaiconym programem.

LOTERJA FANTOWA

co trzeci los wygrywa różne wartościowe fanty jako to:
biżuterja złota, wina w najlepszych gatunkach krajowe
i zagraniczne, naczynia kuchenne, materiały łokciowe
damskie i męskie, kury, kurczęta, gołębie, skóry miękkie,
twarde, obuwie męskie, damskie i dziecięce, garderoba
męska i wiele innych cennych przedmiotów.

CENA LOSU 50 GROSZY.

WIELKI KONCERT 72 P.P.

SALA TANE CZNA

GRY TOWARZYSKIE I ZABAWY SPORTOWE

STRZELNICA ZA NAGRODAMI.

BUFET WŁASNY, TANI I OBFICIE ZAOPATRZONY na MIEJSCU.

Przez cały czas ZABAWY PRZYGRYWAĆ BĘDZIE DWIE ORKIESTRY.

WYJAZD z RADOMIA POCLĄGAMI:
godzina 8³⁰, 10³⁰, 12³⁰, 15³⁰, 18³⁰.

POWRÓT z JEDLNI POCLĄGAMI:
godzina 14³⁰, 18³⁰, 21³⁰.

Wieczorem las będzie oświetlony rzeszście lampami elektrycznymi i raketami.

Bilety wejściowe: dla dorosłych po 50 gr. dla dzieci, młodzieży i wojskowych po 30 gr.

POCZĄTEK ZABAWY O GODZINIE 9-EJ RANO.

Przykład plakatu z okresu międzywojennego (ze zbiorów Biblioteki Polona)

W rejonie Radomia funkcjonowały w latach międzywojennych wieku trzy letniska; Garbatka, Zagożdżon i Jedlnia, jednak to ostatnie cieszyła się największym powodzeniem. Ówczesne gazety pisały: *Liczenie odwiedzający Jedlnię świąteczni wycieczkowicze w mleczarni „Sorento” mogą otrzymać kawę, herbatę, mleko, jaja, sery, wędliny, piwo itp. (...). W dni ciepłe i słoneczne zwłaszcza w święta przyległy las roi się od wycieczkowiczów i stałych mieszkańców, szukających wytchnienia i spędzenia kilku godzin wśród sosnowych drzew. Nic też dziwnego, że w Jedlni na palcach można policzyć nie wynajęte jeszcze mieszkania*²⁹.

Obok ruchu turystycznego kwitło też życie społeczne. Powołano lokalną straż pożarną³⁰. Funkcjonowała także organizacja młodzieżowa „Strzelec”³¹. Powstała szkoła powszechna. Formalnie była to szkoła Piotrowice, jednak z siedzibą w Jedlni-Letnisku. Według danych z 1933 roku stanowiła największą placówkę szkolną w gminie Gzowice z liczbą 257 uczniów³².

Rozwijało się także życie gospodarcze. Poniżej wykaz przedsiębiorstw z Piotrowic (a właściwie Jedlni-Letniska) z 1929 roku.

PIOTROWICE.

Wieś, gmina Gzowice, pow. Radom, sąd pok. Radom, i sąd okr. Radom, 529 mieszkańców (1 km) Jedlnia (1 km) Jedlnia Radom. V-ge, commune de Gzowice, distr. de Radom, just. de paix et trib. d'arr-t Radom, 529 habit. (1 km) Jedlnia (1 km) Jedlnia Radom.

Krawcy (tai leurs): Mandelman M.

Młyny (moulins): Deja J.

Piekarze (boulangers): Wojciechowski P.

Piwiarnie (brasseries-débit): Przędo.

Rzeźnicy (bouchers): Bilski W.

Spółwocze artykuły (comestibles): Fuks Ch. — Kebela J. — Kozłowska H. — Machniak P. — Smoczyńska W. — Wyszomirski A.

Stolarze (menuisiers): Papruski W.

Szewcy (cordonniers): Kiraga J.

Fragment *Księgi Adresowej Polski z 1929*. Wykazano w niej różnego rodzaju przedsiębiorstwa w Piotrowicach gmina Gzowice, w istocie były to firmy z Jedlni Letniska, ponieważ administracyjna Jedlnia Letnisko należała do gromady Piotrowice.

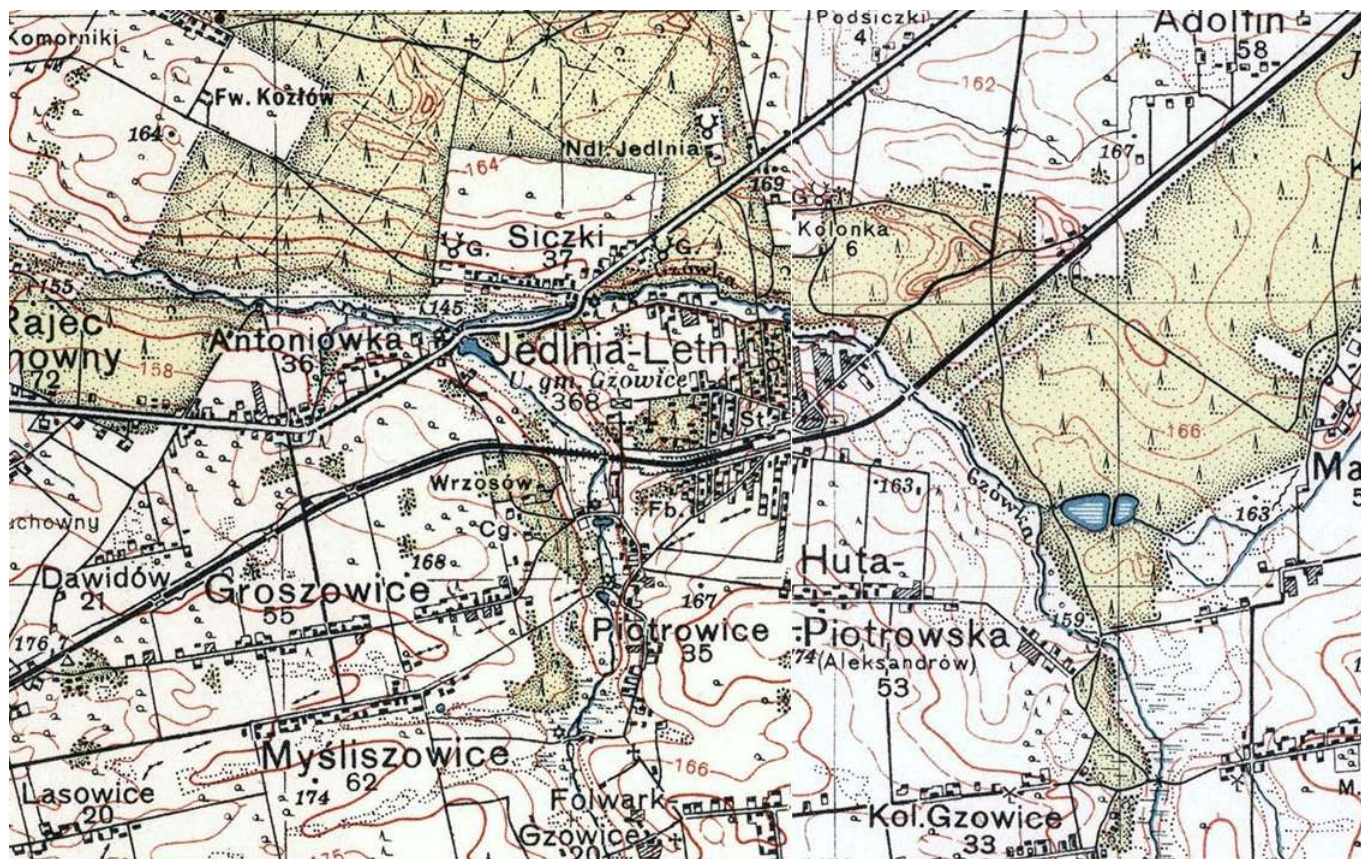
²⁹ Słowo, 1923, nr 143, s. 4.

³⁰ Ziemia Radomska, 1932 nr 234, s. 4.

³¹ Ziemia Radomska, 1932, nr 21, s. 4.

³² Szkoły Rzeczypospolitej Polskiej w roku szkolnym 1930/1931, Warszawa 1933, pod red. M. Falskiego, s. 138.

Na przełomie lat 20. i 30. XX wieku Jedlnia-Letnisko całkowicie wyodrębniło się z obszaru Piotrowic i Aleksandrowa stając się samodzielną miejscowością – gromadą (sołectwem) w gminie Gzowice. W tym samym czasie Jedlnia-Letniska stała się główną miejscowością gminy Gzowice. Właśnie tutaj ustalono siedzibę władz gminy oraz posterunku Policji Państwowej³³.

Jedlnia-Letnisko na mapie z lat 30. XX wieku

Ze względu na dość skomplikowane dzieje poszczególnych części Jedlni-Letniska wyróżniano urzędowo następujące „dzielnice” miejscowości: Kolonia Jedlnia-Letnisko, osada Kłopotówek, kolonia Michalinów, kolonia Mokrzec-Swoboda, kolonia Palusinek, osada ziemiska Tosin³⁴.

W 1931 roku Jedlnia-Letnisko poszerzyła się o kolejne obszary. W pobliskim Wrzosowie rozparcelowano jeden z majątków ziemskich (należący do Prybego). Wydzielono 37 działek budowlanych. Przedsięwzięciem zarządzało Towarzystwo Miłośników Wrzosowa³⁵.

³³ *Spis abonentów sieci telefonicznej Dyrekcji Okręgu Poczty i Telegrafów w Lublinie*, Lublin 1939, s.22.

³⁴ *Kielecki Dziennik Urzędowy*, 1934 nr 29, poz. 184.

³⁵ „*Ziemia Radomska*”, 1931 nr 250, s. 3.

W NIEDZIEŁĘ DN. 7 CZERWCA 1925 ROKU

odbędzie się

na **LETNISKU** w **JEDLNI**

Pierwsza Wielka

ZABAWA

na dokończenie budowy miejscowego kościoła.

PROGRAM ZABAWY WIELCE UROZMAICONY.

LOTERJA FANTOWA

■ **WSPANIAŁE PANTY OFIAROWANE PRZEZ MIESZKAŃCÓW OKOLICZNYCH:** ■

Koń trzechletni, barany, prosiaki, cielęta, kury, kaczki, indyki, skóra miękka i twarda, materiały łokciowe na ubrania, naczynia kuchenne i stołowe, 2 zegarki męskie złoty i srebrny i wiele innych cennych przedmiotów.

NIEBYWAŁA ATRAKCJA
RADJOTELEFONICZNA STACJA
styszany będzie w lesie Koncert z Warszawy i z Rzymu.

STRZELNICA
DO CELU.

SALA TAŃCÓW WSPANIAŁE
URZĄDZONA,
nadto monologi, djalogi, ogień bengalski, rakiety.

W czasie Zabawy przygrywać
będą 2 orkiestry: wojskowa
72 p. p. i miejscowa ludowa.

Bilet wejścia na Zabawę: dla starszych 50 gr., dla dzieci 20 gr.

Bilet Loterji Fantowej 50 gr.

Bufet będzie obficie zaopatrzony na miejscu.

Początek Zabawy o godz. 10 rano.

Wyjazd z Radomia pociągami: o godz. 8, 10.18, 11.53 rano; 3.20, 5.54, 7 po poł.

Powrót z Jedlni specjalnymi pociągami o godz. 8.56, 9.50, 10.35 wieczorem.

W RAZIE NIEPOGODY ZABAWA ODBĘDZIE SIĘ NASTĘPNEJ NIEDZIELI.

Przykład plakatu z okresu międzywojennego (ze zbiorów Biblioteki Polona)

Samodzielna już gromada (sołectwo) Jedlnia Letnisko wyróżniała się w wiejskiej gminie Gzowice. Miejscowość posiadała inne problemy niż reszta gminnych gromad. Nawet sołtysiem tej gromady została nieprzeciętna osoba. Na początku lat 30. XX wieku był nim Władysław Malinowski były legionista (w Legionach Józefa Piłsudskiego w okresie I wojny światowej), działacz socjalistyczny, odznaczony Krzyżem Niepodległości Polski. Cieszył się powszechnym poważaniem miejscowej społeczności. Sołtys i społecznik Malinowski szybko popadł w konflikt z władzami gminy i urażony złym traktowaniem ze strony władz gminy złożył urząd. Na początku 1934 roku wybory sołtysa należało przeprowadzić ponownie³⁶.

Mieszkańcy Letniska Jedlnia potrzebowali typowej infrastruktury miejskiej; chodników, oświetlenia ulicznego. Energię elektryczną podłączono dość wcześnie, bo już w 1933 roku. Ówczesnie tego typu zdobycze cywilizacyjne posiadały w zasadzie tylko miasta i osady miejskie. Masowa elektryfikacja do dopiero lata 60. XX wieku. Czasopismo „Ziemia Radomska” relacjonowała³⁷:

KORESPONDENCJA z JEDLNI - LETNISKO

O OŚWIETLENIE STACJI JEDLNI

Osiedle nasze otrzyma w rb. nareszcie światło elektryczne i prąd do popędu motorów. Roboty około założenia transformatora i sieci rozdzielczej we wrześniu zapoczątkowane przeprowadzane są w szybkim tempie przez ZEORK. Oddział w Gdowie, tak że funkcjonowanie nowo - zakładanych instalacji przewidywane jest na koniec października br.

Popyt na instalacje i prąd jest masowy, można powiedzieć, że prawie wszystkie domy naszego osiedla będą obsługiwane przez sieć elektryczną.

Należałoby się spodziewać, że i bu-

dynek tutejszej stacji kolejowej nie zostanie w tyle i oświetlenie zaprowadzi. Jak słyhać instalacja budynku jest gotowa, podobno brak funduszków stoi na przeszkodzie połączeniu się do sieci.

Apelujemy do Dyrekcji Kolejowej, by sprawę elektrycznego oświetlenia stacji przychylnie potraktowała, gdyż dotychczasowe naftowe oświetlenie jest całkowicie niedostateczne. Jako stacja podmiejska Jedlnia jest b. ruchliwa i na każdy prawie pociąg kilkadziesiąt osób w czasie wieczorowym wsiada i wysiada, nie korzystając z dobrodziejstwa światła.

³⁶ „Ziemia Radomska”, 1934 nr 45, s. 4.

³⁷ „Ziemia Radomska”, 1933 nr 220, s. 3.

Z Jedlni-letnisko

Zjazd i poświęcenie sztandaru w Jedlni-letnisko

W dniu 7.V 1933 r. od samego rana ze wszystkich stron zaczęli się zjeżdżać: delegaci, goście, strażę, strzelcy i masy sympatyków do Jedlni letniska.

Prawdziwa wiosenna pogoda dopisała. Było nawet za gorąco. Nastrój uroczysto — podniosły.

Na wielkim placu przed remizą (drewnianą szopą) ustawiono do przeglądu strażę i strzelców. Błyszczą i świecą się hełmy strażackie. Dziarska podstawa szeregów wywołuje wśród przybyłych podziw i uznanie. Przybywa orkiestra kolejowa z Radomia. Zaczyna się ożywiony ruch. Tłumy publiczności przyglądają się temu Zjazdowi Strażackiemu.

Dzień ten głęboko zapisał się w pamięci.

Rzucona niedawno myśl dała plon. Grupa pań z Jedlni-letniska z własnej inicjatywy i przy pomocy miejscowego społeczeństwa i Zarządu Straży ofiarowała w dniu tym bogato haftowany i złotony sztandar strażacki — strażę. Ileż to potrzeba było pracy, zabiegów, by pokonać te masy trudności, a uzbierać pieniądze.

Po przeglądzie dokonany przez naczelnika rejonu druha Marjana Kobiątko oddziały odmaszerowały do miejscowego kościoła na uroczyste poświęcenie sztandaru.

Wśród skupienia wysłuchano wzniosłego kazania przy poświęceniu sztandaru, a wygłoszonego przez miejscowego księdza proboszcza i kapelana straży.

Po poświęceniu nastąpiło nabożeństwo. W miejscowym kościele przed ołtarzem zgrupowali się przedstawiciele i delegaci. Przybył na zjazd rejonowy prezes Okręgowego Związku na powiat radomski Jan Makulec z członkami Za-

rządu, oraz prezes Okręgu Kozienskiego z delegatami.

Wśród mundurów strażackich i ubrań cywilnych delegatów wyróżniały się mundury oficerów Związku Strzeleckiego. Przybyła liczna delegacja oficerów straży Garnizonu m. Radomia.

Po nabożeństwie, w którym wzięto udział 185 strażaków i 65 strzelców odbył się raport, który przyjął prezes Okręgu Jan Makulec.

Po raporcie odbyła się defilada.

W Zjeździe Rejonowym wzięła udział orkiestra kolejowa z Radomia podstawa której wzbudzała podziw i uznanie.

Po defiladzie nastąpiło wbijanie gwoździ w drzewce sztandaru. poczem uroczystość została zakończona wspólnym żołnierskim obiadem wszystkich delegatów i oddziałów.

W miłym nastroju spędzono czas.

Należy podkreślić, że zebrana gotówka za gwoździe do sztandaru zostanie użyta na budowę domu strażackiego w którym będą mieścić się: sala teatralna względnie kino, wozownia na sprzęt strażacki, świetlica i kancelarja.

W budynku tym również będzie mieścić się wspólna świetlica strażacko-strzelecka, gdyż obie te organizacje pracują wspólnie dla dobra i pożytku Naszej Wielkiej Ojczyzny.

P. M.

„Ziemia Radomska”, 1933 nr 109, s. 3.

Rozwój Jedlni-Letniska odbywał się bardzo dynamicznie. Jeszcze na początku wieku mało kto słyszał o tej miejscowości, a w latach 30. XX była to już siedziba władz gminy i odbywały się tutaj ważne uroczystości. W 1935 roku w Jedlni-Letnisku umiejscowiono punkt wyborczy w wyborach do Senatu dla trzech gmin. Niestety wybuch II wojny światowej przerwał dobrą passą.

OGŁOSZENIE.

Na podstawie art. 13 ustawy z dnia 8 lipca 1935 roku (Ordynacji wyborczej do Senatu) ogłoszonej w Dz. Ust. R. P. Nr. 47 z dnia 10 lipca 1935 r. pod poz. 320 ogłaszam o podziale POWIATU RADOMSKIEGO na obwody wyborcze do Senatu ze wskazaniem lokali, przeznaczonych na zebrania obwodowe.

Nr. obwodu Wyborczego	Nazwa miejscowości wchodzących w skład obwodu Wyborczego	Lokal urzędowy przeznaczony na Zebrania Obwodowe
I.	Wszystkie miejscowości gmin: Białobrzegi, Stomiec i Wysmierzyce (gmina miejska).	os. Białobrzegi (lokal Straży Pożarnej)
II.	Wszystkie miejscowości gmin: Błotnica, Radzanów i Potworów.	Potworów (lokal szkolny)
III.	Wszystkie miejscowości gmin: Przytyk, Orońsk i Wieniawa.	os. Przytyk (lokal szkolny w d. Kornafla)
IV.	Wszystkie miejscowości gmin: Jedlińsk, Radom (gm. wiejska) i Wielogóra z wyjątkiem wsi Legendzów i Dąbrówka Nagórna.	m. Radom ul. Kozienicka 17 (lokal Zarządu Gminy)
V.	Wszystkie miejscowości gmin: Gzowice, Kozłów i Kuczki.	Jedlnia Letnisko gm. Gzowice (szkoła w d. Wolskiego)
VI.	Wszystkie miejscowości gmin: Gębarzów, Kowala i Rogów.	w. Kowala Stępcina (lokal szkolny)
VII.	Wszystkie miejscowości gmin: Wolanów, Zakrzów oraz wsie Legendzów i Dąbrówka Nagórna z gminy Wielogóra.	Zakrzów (lokal Zarządu Gminy)
VIII.	Wszystkie miejscowości gmin: Skaryszów gm., Skaryszów (gmina miejska), Zalesice i Wierzbica.	Skaryszów m. (lokal szkolny przy ul. Poprzecznej)

Radom, dnia 29 lipca 1935 roku.

Starosta (-) J. TRAMECOURT.

Zakł. Druk. Sejm. Radom. I S-kl 7-35

E 26 LIST. 1935

Jedlnia-Letnisko jako ośrodek ponad gminny, siedziba lokalu wyborczego w 1935 roku dla kilku gmin (ze zbiorów Biblioteki Polona).

PO 1945 ROKU

W okresie powojennym Jedlnia-Letnisko nadal stanowiła ośrodek letniskowy, głównie dla mieszkańców Radomia. Niestety ówczesna polityka gospodarcza nie sprzyjała prywatnej inicjatywie, a takim była ta miejscowość wypoczynkowa. Powojenny rozwój nie był już tak dynamiczny. Nadal mieszkańcy utrzymywali się z wynajmu pokoi dla turystów spragnionych przyrody i świeżego powietrza.

Według przekazów ruch turystyczny wzmógł się od 1947 roku i trwał do początku lat 50. XX wieku. Za wolne pokoje płacono wysokie ceny. W następnych latach rozpoczął się pewien regres osad letniskowych w rejonie Radomia (Garbatka, Rajec i Jedlnia-Letnisko). Wiązało się to z konkurencją państwowego Funduszu Wczasów Pracowniczych. Zmusiło to właścicieli willei na wynajem do poszerzenia oferty, zapewnienia lepszych warunków wypoczynku³⁸.

Plakat z 1947 roku (ze zbiorów Biblioteki Polona)

³⁸ Heńk Zdzisław, *Garbatka, Jedlnia i Rajec tracą w sezonie letników*, „Życie Radomskie”, 1963 nr 119, s. 6.

W 1954 roku w całym kraju przeprowadzono reformę administracji lokalnej. W miejscach gmin wiejskich wprowadzono gromady – mniejsze terytorialnie jednostki, które miały w zamyśle władz przyczynić się do efektywności rolnictwa. Powstała także gromada z ośrodkiem w Jedlni Letnisku (Jedlnia-Letnisko i miejscowość Siczek)³⁹.

Ustrój gromadzki stworzony był dla jednostek typu rolniczego. Funkcjonowały jednak miejscowości większe, bardziej przypominające miasta, lecz bez statusu miejskiego. W takim przypadku gromady były zamieniane w tak zwane „osiedla”. Był to pośredni szczebel między wsią a miastem. Pomysł zapożyczono z ZSRR (szeroko tam stosowany) i wprowadzono w Polsce. Funkcjonowanie osiedli regulowała ustawa z dnia 25 września 1954 roku „o osiedlach i radach narodowych osiedli”⁴⁰. Osiedla musiały liczyć co najmniej 1 000 mieszkańców. Warunkiem powstania osiedla typu robotniczego było istnienie zwartej zabudowy oraz fakt, że 2/3 mieszkańców czerpie środki utrzymania ze źródeł poza rolnictwem⁴¹. W praktyce osiedla rządziło się prawem miejskich, ale bez pełni praw miejskich.

Jedlnia-Letnisko nie była typową wsią, nie posiadała też praw miejskich. Dlatego też z początkiem 1958 roku zyskała status osiedla⁴². Rok 1958 był zatem kolejnym ważnym w dziejach Jedlni-Letnisku.

Niektóre szybciej rozwijające się osiedla otrzymywały po pewnym czasie prawa miejskie. Dotyczyło to głównie ośrodków przemysłowych, które szybko zyskiwały nowych, stałych mieszkańców⁴³. Osiedla żyjące głównie z turystyki nie mogły pochwalić się tak szybkim wzrostem liczby mieszkańców⁴⁴.

³⁹ Dz. Urz. WRN Kielce, 1954 nr 15 poz. 104.

⁴⁰ Dz. Urz. PRL, 1954, nr 49, poz. 253.

⁴¹ Funkcjonowały też osiedla rybackie i uzdrowiskowe.

⁴² Dz. U. 1957 nr 59 poz. 317.

⁴³ Tak na przykład stało się z Rejowcem Fabrycznym, który także w 1958 roku zyskał status osiedla.

⁴⁴ Podobnie było z Krynica Morską, która do 90. XX wieku nie zyskała statusu miasta, mimo że wcześniej stanowiła osiedle.

317

ROZPORZĄDZENIE RADY MINISTRÓW

z dnia 29 listopada 1957 r.

w sprawie utworzenia niektórych osiedli w województwach: katowickim, kieleckim, krakowskim, lubelskim
poznańskim i wrocławskim.

Na podstawie art. 5 ustawy z dnia 25 września 1954 r. o osiedlach i radach narodowych osiedli (Dz. U. Nr 43, poz. 192) zarządza się, co następuje:

§ 1. W powiecie bielskim, województwie katowickim tworzy się osiedle Mikuszowice Śląskie z obszaru gromady Mikuszowice Śląskie.

§ 2. W powiecie radomskim województwie kieleckim tworzy się osiedle Jedlnia-Letnisko z obszaru gromady Jedlnia-Letnisko.

§ 3. W województwie krakowskim tworzy się:
1) w powiecie chrzanowskim:
osiedle Jeleń z obszaru gromady Jeleń,
osiedle Siersza z obszaru gromady Siersza;

- 2) w powiecie nowotarskim:
osiedle Krościenko z obszaru gromady Krościenko,
osiedle Szczawnica z obszaru gromady Szczawnica;
3) w powiecie olkuskim:
osiedle Bukowno-Osiedle z obszaru gromady Bukowno-Osiedle;
4) w powiecie żywieckim:
osiedle Węgierska Górka z obszaru gromady Węgierska Górka.

§ 4. W powiecie chełmskim, województwie lubelskim tworzy się osiedle Rejowiec Fabryczny z obszaru gromady Morawinek.

§ 5. W powiecie kolskim województwie poznańskim tworzy się osiedla:

- 1) Izbica Kujawska z obszaru gromady Izbica Kujawska (osada),
2) Sompolno z obszaru gromady Sompolno.

§ 6. W powiecie ząbkowickim, województwie wrocławskim tworzy się osiedle Kamieniec Ząbkowicki z obszaru gromady Kamieniec Ząbkowicki.

§ 7. Wykonanie rozporządzenia porucza się Prezesowi Rady Ministrów.

§ 8. Rozporządzenie wchodzi w życie z dniem 1 stycznia 1958 r.

Prezes Rady Ministrów: J. Cyrankiewicz

Akt nadania praw osiedla dla Jedlni Letniska

W osiedlu Jedlnia-Letnisko według rocznika statystycznego w 1960 roku mieszkało w sumie 3 039 osób, z czego tylko 177 utrzymywało się z rolnictwa⁴⁵. Co ciekawe ówczesne miasto Skaryszew posiadało mniej mieszkańców niż osiedle Jedlnia-Letnisko i jednocześnie dużo wyższy odsetek ludności utrzymującej się z rolnictwa. W ten sposób Jedlnia-Letnisko była drugą co do wielkości miejscowością powiatu radomskiego!

⁴⁵ Rocznik Statystyczny miasta i Powiatu Radomskiego, Radom 1965 s. 18.

Tablica 6 (13)

LUDNOŚĆ WEDŁUG ŹRÓDEŁ UTRZYMANIA (c.d.)

Wyszczególnienie	Ogółem	Utrzymująca się	
		z pracy w rolnictwie	ze źródeł poza- rolniczych
POWIAT OGÓŁEM			
OGÓŁEM	1960 b) 84 203	61 587	22 616
MIASTA			
RAZEM	1960 b) 2 363	1 391	972
Skaryszew	2 363	1 391	972
OSIEDLA			
RAZEM	1960 b) 3 039	177	2 862
Jedlnia Letnisko	3 039	177	2 862

Fragment Rocznika Statystycznego miasta i Powiatu Radomskiego, Radom 1965 s. 18.

W 1973 roku weszła w życie kolejna reforma administracji lokalnej. W miejsce podziału na gromady, osiedla i miasta wprowadzono podział jedynie na gminy i miasta. Wszystkie osiedla należało zakwalifikować do kategorii miast lub wsi. W tym podziale Jedlnię-Letnisko ustalono jako wieś. Dowartościowano jednak miejscowość ustalając gminę wiejską Jedlnia-Letnisko z siedzibą właśnie w tej miejscowości⁴⁶. W tamtym okresie nie udało się jeszcze uzyskać statusu miasta, mimo że już Jedlnia-Letnisko liczyła ponad 3 000 mieszkańców i spełniała wiele kryteriów charakterystycznych dla miast.

W latach 70. XX wieku gmina Jedlnia-Letnisko stawała w dużej części turystyczną gminą, rolnictwo odgrywało coraz mniejszą rolę. Według przekazów prasowych na przykład w czerwcu 1975 roku w Jedlni-Letnisku funkcjonowało już 10 kolonii dziecięcych. W letnie weekendy do tej miejscowości przybywało po kilka tysięcy turystów, głównie z Radomia. Spowodowało to potrzebę otwarcia drugiej restauracji (obok „Leśnej”, powstała restauracja GS-u.). Niestety przydziały żywnościowe nie nadążały za wzrastającym ruchem turystycznym⁴⁷.

Z podobnymi problemami Jedlnia-Letnisko mierzyła się przez cały okres PRL-u. Mimo wszystko zachowano letniskowy charakter miejscowości. Do tej pory można podziwiać wiele ponad 100 letnich drewnianych wili w stylu świdermajer, których dotychczas właścicielami niekiedy są rodziny budowniczych z początku XX wieku.

Współczesna Jedlnia-Letnisko to duża miejscowość w powiecie radomskim. Siedziba władz gminy i wszystkich głównych instytucji gminnych. Liczy prawie 4000 mieszkańców.

⁴⁶ Dz. Urz. WRN Kielce, 1972 nr 26, poz. 173.

⁴⁷ Dwa programy letniskowe Jedlni, Życie Radomskie, nr 148, s. 10.

Znajdują się tutaj liczne punkty usługowe i handlowe. Jest to także ważne miejsce na mapie turystycznej regionu radomskiego. Nadal funkcjonuje przystanek kolejowy. Rolnictwo odgrywa znikomą rolę w życiu mieszkańców miejscowości. Być może rok 2022 będzie kolejną przełomową datą w historii Jedlni-Letniska.

Spis treści

POCZĄTKI MIEJSCOWOŚCI.....	2
LATA 1918-1939	9
PO 1945 ROKU	17